

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra obecné zootechniky a etologie

**Využití poznatků etologie ve výběru a výcviku koní
pro hiporehabilitaci**

Bakalářská práce

Autor práce: Barbora Pavelková

Vedoucí práce: Ing. Barbora Hofmanová, Ph.D.

© 2016 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Využití poznatků etologie ve výběru a výcviku koní pro hiporehabilitaci" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 11. 4. 2016

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Ing. Barboře Hofmanové, Ph.D. za odborné vedení práce a cenné rady, které mi pomohly tuto práci zkompletovat.

Využití poznatků etologie ve výběru a výcviku koní pro hiporehabilitaci

Souhrn

Tato práce se zabývá poznatky z oblasti etologie koní, jež úzce souvisí s principy a technikami ve výcviku koní. V současné době je trenérům, cvičitelům koní, jezdcům, ale i laické veřejnosti dostupné velké množství publikací, které popisují nejrůznější výcvikové postupy při práci s koňmi. Bohužel ne každý kůň je trénován korektně ve vztahu k jeho možnostem a předpokladům, které určuje kromě etologie také anatomie a fyziologie druhu. Práce se proto zmiňuje také o problematice etiky chovu a jezdeckví, Equitation Science.

Kromě představení dalších přístupů ve výcviku koní je v práci věnován prostor také pro přiblížení výcviku na bázi přirozené komunikace mezi koněm a člověkem. Natural Horsemanship si získává oblibu mezi cvičiteli koní i vědci, kteří věnovali své práce porovnávání této výcvikové metody s metodami konvenčními.

V neposlední řadě se práce věnuje popisu využívání koně ve sféře léčebné. Hiporehabilitace klade na koně specifické nároky, ke kterým se pojí také speciální výběr a výcvik koně.

Klíčová slova: kůň, hiporehabilitace, výcvik, etologie, Equitation Science

The significance of ethological knowledge : Horse training techniques and selection a horse for hippotherapy

Summary

This work deals with the ethological knowledge, which is closely related to the principles and techniques of the horse training. Currently, instructors, horse trainers, riders, but also the general public access to a large number of publications that describe the variety of training techniques for working with horses. Unfortunately, not every horse is trained properly in relation to its capabilities and assumptions, which specifies in addition to the anatomy and physiology and to the ethology of the species. The work therefore also mentions the issue of ethics of horse breeding and equitation, Equitation Science.

In addition to the other horse training approaches, there is a part of the work that dedicates to the training approach on the basis of natural communication between horse and human. Natural Horsemanship is gaining popularity between the horse trainers and scientists, who have devoted their work comparing this method with conventional training methods.

Last but not least, the work is devoted to the description of the use of horses in the area of health service. Hippotherapy places on horses specific demands, which are connected with the special horse selection and training.

Keywords: horse, hippotherapy, training, ethology, Equitation Science

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Cíl práce.....	9
3	Literární rešerše	10
3.1	Kůň, vývoj vztahu mezi koněm a člověkem	10
3.1.1	Vývoj druhu Equus caballus, domestikace	10
3.1.2	Využití koně v minulosti a současnosti	11
3.1.3	Etika chovu koní a jezdeckví, stereotypní chování, Equitation Science	11
3.1.3.1	Equitation Science	13
3.2	Etologie koní	14
3.2.1	Přirozené chování koní v přírodě.....	14
3.2.2	Smyslové vnímání, výrazové prostředky koní, komunikace	16
3.2.3	Učení	18
3.2.3.1	Habituační a senzitivizační	18
3.2.3.2	Klasické podmiňování.....	19
3.2.3.3	Operantní podmiňování	19
3.2.3.4	Sociální učení.....	20
3.3	Výcvik koně, výcvikové metody	21
3.3.1	Natural Horsemanship	22
3.3.2	Přehled běžných přístupů ve výcviku koní.....	24
3.3.2.1	Výcvik na bázi přirozené komunikace (Conspecific Training)	24
3.3.2.2	Výcvik na bázi teorie učení (Behavioral Training)	24
3.3.2.3	Tradiční výcvik (Conventional Training)	24
3.3.2.4	Výcvik kombinující více metod (Eclectic Training)	25
3.4	Výchova a výcvik koně pro hiporehabilitaci.....	26
3.4.1	Léčebné využití koně od minulosti po současnost	26
3.4.2	Terminologie užívaná v hiporehabilitaci.....	26
3.4.2.1	Hipoterapie	27
3.4.2.2	Aktivity s využitím koní.....	27
3.4.2.3	Psychoterapie pomocí koní	28
3.4.2.4	Parajezdeckví	28
3.4.3	Hiporehabilitace v ČR (a bývalém Československu)	28
3.4.3.1	Česká hiporehabilitační společnost.....	29

3.4.3.2	Specializační zkouška pro koně a pony zařazené do hiporehabilitace.....	29
3.4.4	Kritéria výběru terapeutického koně.....	30
3.4.4.1	Plemenné příslušenství	30
3.4.4.2	Pohlaví, věk	31
3.4.4.3	Charakter, temperament	31
3.4.5	Výchova a výcvik s přihlédnutím na specifické požadavky koně využívaného v hiporehabilitaci	31
4	Závěr	33
5	Přehled literatury.....	34

1 Úvod

Moderní kůň prošel dlouhou cestu evoluce, kdy se jeho předchůdci museli přizpůsobovat měnícím se životním podmínkám na Zemi. Domestikací koní začal člověk se snahou přizpůsobovat toto zvíře ke svým potřebám. Vývojem prošlo jezdecké vybavení, způsob chovu, ale také techniky a metody výcviku.

Ve 21. století sledujeme přesun významu koně do oblasti rekreační, sportovní a léčebné. Právě jezdecký a vozatajský sport je také hospodářským faktorem mnoha zemí. Honba za úspěchem a uznáním v tomto odvětví vytlačuje promyšlené, klidné zacházení s koněm. Za tuto situaci je odpovědná neznalost fyziologie, anatomie, etologie koně mezi mnohými jezdci, trenéry, chovateli a laickou veřejností. Bohužel ne za každým úspěchem na závodech stojí výcvik, který je ke koni korektní.

Při výcviku hiporehabilitačních koní jsou často sledovány výcvikové metody na bázi přirozeného partnerství mezi koněm a člověkem, které jsou založeny na bázi mezidruhové komunikace. Jedině přirozeně se pohybující kůň v dobré svalové kondici s psychickou uvolněností a důvěrou v člověka a v prostředí je v tomto odvětví plnohodnotným koterapeutem.

Existuje mnoho výcvikových metod, které vycházejí ze správného chápání fyziologie, anatomie, etologie koní. Nelze tvrdit, že jediná výcviková metoda je správná. Je třeba vzájemně konzultovat své zkušenosti a ve prospěch koní vyvodit ty nejlepší závěry, které budou v souladu s (nejen) etologií druhu.

2 Cíl práce

Tato práce si klade za cíl propojit poznatky získané z etologických studií koní s metodami a přístupy v oblasti jejich výcviku, zaznamenat problematiku narušování welfare koní, přiblížit a objasnit specifické požadavky, jež vznikají při výběru a výcviku koně určeného pro hiporehabilitaci.

3 Literární rešerše

3.1 Kůň, vývoj vztahu mezi koněm a člověkem

3.1.1 Vývoj druhu *Equus caballus*, domestikace

Kůň (*Equus*) patří do řádu lichokopytníků a čeledi koňovitých. Do této čeledi dále patří zebry, osli a poloosli. Jednotlivé druhy stanuly na různých stupních fylogenetického vývoje, a proto jsou i svými morfologickými vlastnostmi velmi odlišné (Dušek a kol., 1999).

Počátek vztahu člověka a koně se datuje do doby asi před šesti až sedmi tisíci lety, kdy byla tato zvířata v Asii poprvé domestikována. Samotné dějiny koní však sahají mnohem hlouběji do minulosti – do vzdálené prehistorie (Kolektiv autorů, 1995).

Při zkoumání fosilních nálezů koní jsou patrné některé změny nebo vývojové tendence, které v procesu přirozeného výběru vedly k vývoji forem, uzpůsobených pro lepší přežití v daném prostředí. Jednou z nejnápadnějších změn je celkový nárůst velikosti od nejstaršího *Hyracotheria* po dnešní rod *Equus*. V průběhu miocénu a pliocénu byly však i výjimky, kdy si někteří koně svou velikost podrželi, nebo se dokonce zmenšili. Další změny, které nastaly během vývoje koní, byly ovlivněny zvláště potravou a pohybem. U stepního typu šlo o zvětšování lebky a čelistí současně s vývojem molárů s vyšší korunkou, které byly nezbytné k drcení tvrdé, křemičitany obsahující trávy. Pokud jde o pohyb, byl pozorován sklon k relativnímu prodlužování končetin a zmenšování nebo ztrátě postranních prstů. Nejvyšší formou tohoto druhu je dnešní jednoprstý kůň *Equus* (Kolektiv autorů, 1995).

Nad otázkou, kdy, kde a proč byli koně poprvé domestikováni, se vedou vášnivé diskuze. Některé učebnice užívají k určení místa domestikace archeologickou oblast Dereivka (osada z doby měděné, 4470 až 3530 před naším letopočtem) v Ukrajině, kde byly objeveny ostatky hřebce, který měl zuby opotřebované z působení kovového udidla (Olsen, 2006).

Před obdobím, kdy bylo poprvé užito udidla, není způsobu, jak z ostatků koní určit, zda byli využíváni pod sedlem, k transportu břemen nebo zda byli drženi jen na maso či chov. Zobrazení jezdeckví se objevuje v umění Blízkého východu po roce 2500 před naším

letopočtem a poukazuje, že koně byli už domestikováni a využíváni jako transportní zvířata této oblasti (Brown a Anthony, 1998).

Hermannová a kol. (2014) zmiňují, že ke zdomácnění koní došlo asi 4000 let před naším letopočtem a nejstarší nálezy jednoduchých postrojů a společných hrobů člověka s koněm, které slouží jako důkazy počátků využívání koní člověkem, jsou v oblastech Ukrajiny, Střední Asie a Mongolska.

3.1.2 Využití koně v minulosti a současnosti

Koně byli nejdříve využíváni lidmi jako lovné zvíře, které pro ně znamenalo zdroj masa a kůže. Později lidé tyto velké savce dokázali odchytit z volné přírody, ochočit a začít chovat v zajetí (Jensen, 2002).

Když se člověk naučil ovládat koně ze sedla, zrychlila se doprava, zlepšila se technika boje. Asi o tisíc let později se člověk naučil využívat koně také do tahu. Koňská spřežení byla znakem postavení a moci, tak jak je to známo z historie Chetitů, Egypta, Mezopotámie, Říma a Řecka. Moderní význam koní se přesunul do oblasti sportovní, rekreační a léčebné (Hermannová a kol., 2014).

3.1.3 Etika chovu koní a jezdeckví, stereotypní chování, Equitation Science

Webster (2009) popisuje, že koně chovaní profesionálně – v hřebčínu, v dostihové nebo nájemné stáji – by měli mít možnost uspokojovat většinu svých fyziologických a behaviorálních potřeb. Mezi tyto potřeby patří odpovídající výživa a napájení, přiměřený fyzický a teplotní komfort a okamžitá pozornost věnovaná zdravotním problémům a zranění. Tito koně také mohou očekávat pravidelný sociální kontakt s dalšími koňmi. Nicméně i přes spoustu času, péče a peněz, jimiž jsou tato vysoce ceněná zvířata zahrnována, objevují se problémy jejich životní pohody.

Jsou-li ponechány stranou zřejmé případy týrání a zanedbání péče, nejvážnějšími problémy životní pohody v chovu koní jsou ty, které se projevují jako stereotypní chování. Jsou pozorovány dvě kategorie stereotypního chování u koní – stereotypie pohybové (např. kolébání, obcházení boxu) a orální (např. polykání vzduchu). Pohybové stereotypie

vznikají zejména z důvodu nudy a frustrace v holém prostředí (způsob chovu neodpovídá fyziologickým a behaviorálním potřebám). Orální stereotypie jsou považovány za důsledek nedostatečného uspokojení z přijímání potravy zvířetem (Webster, 2009).

Jiný pohled na problémové chování koní přináší Duruttya (2005), který diferencuje tři kategorie těchto projevů. Do první oblasti spadá agrese vůči lidem (zlost vůči lidskému subjektu), agrese vůči koním (vyvolaná např. strachem), anorexie (způsobená např. úzkostí z odloučení partnera, stáda), obezita (v důsledku omezení tréninku, pohybu) a problémy související s převozem koní v přepravníku (vzpouzení se při nastupování). Druhou kategorií tvoří „klasické zlovyky“, ke kterým patří nutkavé chození, kroužení v boxu, tkalcování, hrabání, kopání, klkání. Ve třetí skupině problémového chování se vyskytují projevy se společným jmenovatelem sexuální stimulace (agrese při připouštění, psychický estrus, tichá říje, intrasexuální vzeskoky, odmítání hříběte). Mnoho těchto poruch chování domestikovaných koní plyne ze skutečnosti, že původní životní podmínky koní se zásadně změnily.

Existují různé ukazatele welfare zvířat (například zdraví, užitkovost). K posouzení welfare koní může pomoci také například dokument „AWIN welfare assessment protocol for horses¹“. K indikátorům životní pohody koní patří i chování zvířete.

Stereotypní (problémové) chování koní je spojováno s nízkým welfare zvířete, které vychází z neoptimálních podmínek prostředí. Ačkoliv domestikace koně proběhla před více než 6 000 lety, záznamy nasvědčují tomu, že vzorce chování domestikovaných koní nejsou tolik odlišné od vzorců chování divokých koní v přírodě (Sarrafchi a Blokhuis, 2013).

Webster (2009) se také dále zmiňuje o hlavních morální problémech, které se týkají jezdeckých závodů. Podle něj vznikají tyto problémy spíše jako důsledek jezdeckých závodů než jako jejich součást. Patří zde riziko smrti a zranění, k nimž dochází během závodů, utrpení působené nedostatkem péče o zvířata, která již nepřinášejí žádný užitek.

¹ Minero, M., Dalla Costa, E., Dai, F., Scholz, P., Lebelt, D. 2015. AWIN Welfare assessment protocol for horses. Dostupné také z < <http://hdl.handle.net/2434/269097>>.

Právě jezdci a trenéři koní sehrávají v procesu zlepšování welfare koní klíčovou roli. Lidé, kteří koně využívají, jsou mravně zodpovědní za všechny akce a aktivity, které s koňmi provádějí. Nestačí předpokládat, že pokud určitou aktivitu vykonávají druzí, nebo když tuto aktivitu zákony povolují, pak je takové jednání morálně přijatelné (Jones a McGreevy, 2010).

3.1.3.1 Equitation Science

Equitation Science je nová vědní disciplína, která kombinuje teorii učení, fyziologii a etologii ke zkoumání účinnosti a významnosti jednotlivých metod, které slouží k tréninku koní. Zakladatelé a hlavní propagátoři Equitation Science a Mezinárodní společnosti pro Equitation Science (Paul McGreevy, Andrew McLean, K. A. Houptová, Jan Ladewig a další) pocítili potřebu většího pochopení mechanismů chování koní, které vyvstávají při interakcích mezi koněm a člověkem (McGreevy, 2007).

V srpnu roku 2005 se konala v Austrálii první vědecká konference Equitation Science, které se účastnili přednášející z šesti zemí. Organizátory vědecké konference z řad veterinářů a hipologů byl sdílen stejný pohled na problémy s jezdeckými koňmi, které je těžko adresovat na konkrétní příčinu z důvodu nedostatku vědeckých podkladů v jezdeckví (McGreevy, 2007).

Posláním Mezinárodní společnosti pro Equitation Science (ISES) je snaha podpořit a pobídnout aplikaci objektivních studií a moderních praktik, které konečně vylepší životní pohodu koní (Randle, 2013).

Equitation Science má potenciál adresovat sérii závažných problémů. Zaprvé, dokáže objasnit roli negativního posilování a habituace v procesu učení u koní, na kterých člověk jezdí a soutěží. Zadruhé, určuje potřebu analyzovat působení jezdce na koně tak, aby s pomocí Mezinárodní jezdecké federace byly vyloučeny praktiky a zásahy jezdce, které jsou v rozporu s welfare koní. Zatřetí, současné projekty vzdělávají zkušené i začínající jezdce v oblasti aplikace podstaty teorie učení při práci s koňmi (McGreevy, 2007).

3.2 Etologie koní

Etologie je nauka o projevu zvířat, tedy určitá forma biologie chování. Je to důležitá vědní disciplína, která se využívá při vytváření optimálního biologického komplexu prostředí zvířat s cílem dosažení co největší užitkovosti. I v chovu koní je tedy znalost jejich projevů nezbytným předpokladem pro zvyšování jejich výkonnosti (Dušek a kol., 1999).

Pojem „chování zvířete“ popisuje Duruttya (2005) jako integrační akt, funkci organismu jako celku, která může být výsledkem vzájemného působení sensorických, motorických a integrujících systémů organismu, nebo ji mohou vyvolat lokální příčiny.

Bez poznání přirozenosti koně se dá jen těžko pracovat s hříbětem tak, aby z něho vyrostl dobrý kůň. A o přirozenosti koní nás učí etologie (Hollý a Hornáček, 2005).

McGreevy a McLean (2007) publikovali, že termíny „etologie koní“ a „trénink dle etologických poznatků“ se stávají běžné v oblasti jezdeckví, dosud však mohou být užívány s nedostatkem srozumitelnosti a bez zmínění teorie učení. Etologie koní nepopisuje pouze komunikaci, ale také behaviorální potřeby a preference, učení, žebříček hodnot a motivaci. Etologie koní pomáhá tvořit základy osvědčeného a efektivního tréninku, ale sama o sobě jím není.

Vývoj vztahu mezi koněm a člověkem (od predátorství ze strany člověka až k společnému soužití) s sebou nese sérii střetů zájmů. Jenom pochopením podstaty a původu těchto konfliktů mohou etologové následně podpořit ty praktiky v managementu chovu, které minimalizují škodlivé účinky na chování koní (Goodwin, 1999).

Etologická problematika je velmi obsažná. Pro účely této práce budou přiblíženy vybrané oblasti etologie koní, které úzce souvisí s kapitolou „Výcvik koně, výcvikové metody.“

3.2.1 Přirozené chování koní v přírodě

Znalosti o přirozeném chování koní vycházejí z pozorování volně žijících a zdivočelých koní, protože divocí koně v pravém slova smyslu v současné době neexistují (Keeling a Gonyou, 2001).

Ke korektnímu chovu, výcviku a využívání koní je nutno brát v potaz právě jejich přirozené chování. Sarrafchi a Blokhuis (2013) uvádějí, že koně jsou býložravci, kteří spásají nízkoenergetický rostlinný porost s vysokým obsahem vlákniny. Volně žijící koně se pasou 16 – 20 h denně. Jensen (2002) dodává, že koně sice preferují možnost spásat travnaté porosty, jsou ovšem schopni také vyhledávat potravu ve formě keřů, listů a kořenů. V závislosti na terénu a vzdálenosti od napajedla mohou koně jít pít až po několika dnech. V období, kdy není sucho a vegetace je dostatečně šťavnatá, stačí koním voda získaná z pastvy.

Kůň jako zvíře bez rohů či parohů je z velké části závislý na své opatrnosti, rychlosti a mrštnosti, které jsou jeho prostředky sebeochrany (McGreevy, 2012). K obraně před predátory využívá obvykle útěku (Cooper a Albenosa, 2005).

Kůň je sociální zvíře, které ve volné přírodě žije ve stádech, která mohou čítat až stovky členů. Uvnitř stáda existují menší podskupiny. Prvním typem podskupiny stáda je harém, který tvoří jeden dospělý hřebec (ojediněle i více hřebců) a několik dospělých klisen s potomstvem. Harémový hřebec zůstává s jeho klisnami a hříbaty po celý rok a chrání je před nebezpečím. Zatímco hřebec vede přesun harému před hrožícím nebezpečím, vůdcem stáda je některá z dospělých klisen, která iniciuje přechod skupiny zvířat za zdroji vody a potravy. Hříbata zůstávají v harému matek 1 – 3 roky. Dalším typem podskupiny je seskupení mladých hřebců bez přítomnosti klisen (Jensen, 2002).

3.2.2 Smyslové vnímání, výrazové prostředky koní, komunikace

Zrakové vnímání koní zajišťují velké oči, které jsou uloženy na stranách hlavy a dokáží pojmout široké zorné pole (až 357 °). Možnost monokulárního vidění umožňuje zvířeti zobrazit každým okem oddělený obraz. Svaly kolem čočky oka jsou poměrně slabé, proto pomocnou akomodaci čočky zajišťují pohyby hlavy a krku. Kůň je schopen zpozorovat i velmi malé změny, pohyby v prostředí. O tuto schopnost se opírá vizuální komunikace, kdy jedinec je schopen rozlišit drobné změny v postoji druhého zvířete (například lehké natočení uší pozorovaného). Koně mají vyvinuté poměrně dobré vidění ve tmě (Keeling a Gonyou, 2001).

Sluchový orgán koně tvoří vnější, střední a vnitřní ucho. Ušní boltec vede zvuk ke zvukovému kanálu velmi dobře díky výjimečné pohyblivosti (pohyb ovládá 16 svalů). Střední ucho umožňuje převod zvukových vln mezi vnějším a vnitřním uchem. Vnitřní ucho se sestává ze sluchového a rovnovážného orgánu. Zachytit, zpracovat a rozlišit zvukový signál je důležité k přežití (Leblanc a Weiss, 2013).

Koně vydávají celou škálu zvuků, které slouží ke komunikaci ve stádě. Zvuková komunikace zahrnuje ržání, řehání, frkání, kvičení. K předávání informací slouží také zvukový doprovod kopyt, který vychází z hrabání, dupání končetinou (Jensen, 2002).

Čich je pro koně důležitý, slouží k průzkumu prostředí, rozpoznávání potravy a jednotlivých členů stáda (Marinier a kol., 1988). Nosní dutina koně je navíc obohacena o vomeronasální orgán, který dokáže detekovat feromony (Whitten, 1985). Chemoreceptory (receptory chuti a čichu) jsou specifické v porovnání se zrakovými a sluchovými receptory v tom, že jsou závislé na nestálých fyzicko-chemických strukturách, které nelze snadno popsat několika málo parametry (Leblanc a Weiss, 2013). Komunikace skrz pachové stopy je důležitá k rozpoznávání jedinců uvnitř stáda nebo také k identifikaci říjných klisen hřebci (Keeling a Gonyou, 2001).

Není pochyb, že taktilní komunikace je také velmi důležitá. Zajímavé chování, které pravděpodobně zahrnuje prvky komunikace je vzájemné čištění zvířat („grooming“).

Toto chování (krom vyčištění srsti od hmyzu a chomáčků chlupů) vyjadřuje vzájemnou důvěru a sblíží oba účastníky (Jensen, 2002).

Je zřejmé, že to jak je určitá oblast smyslového vnímání koně ve studiích zpracována, souvisí převážně s osobním zájmem badatele. Například oblast zrakového vnímání je prozkoumána dostatečně, na druhou stranu informace k čichu nebo hmatu koní jsou příliš stručné. A to přestože jejich role není zanedbatelná. Lze dokonce tvrdit, že taktilní komunikace a hmat je jedním z klíčových prvků praktik „přirozené komunikace/horsemanshipu“ a pomůcek jezdce (příkladem může být snaha v drezuře o nejjemnější pobídku holeněmi) (Leblanc a Weiss, 2013).

3.2.3 Učení

Co se týká teorie učení, neexistují důkazy, které by naznačovaly, že koně se učí jinými způsoby než ostatní druhy (Mills, 1998). Ovšem hlubší poznání této oblasti by umožnilo zvýšit možnosti využívání koně. I přes významné postavení a ekonomickou důležitost tohoto zvířete je problematika učení koní věnována poměrně málo pozornosti a výzkumů (ve srovnání s jinými druhy) (Murphy a Arkins, 2007).

Poznání a pochopení podobností a rozdílností mezi mentalitou koně a člověka je klíčovým faktorem úspěšného a humánního tréninku. Chybou je přeceňovat mentální schopnosti zvířete. To, co je u koní chybně považováno za příklad uvažování, je obecně vyvráceno jako učení pokusem a omylem. Vědci zabývající se koňmi souhlasí s myšlenkou, že schopnosti vyššího mentálního zpracovávání jsou u koní špatně rozvinuté, pokud jsou vůbec přítomny. Z tohoto předpokladu následně vyplývá, že základem úspěšného tréninku je udržovat vše co nejjednodušší (McLean, 5. 6. 2007).

3.2.3.1 Habituační a senzitivizační

Habituační je jedním ze základních procesů učení, který umožňuje zvířeti adaptovat se na stále měnící se prostředí. Je také definována jako postupné vymizení odezvy na působící podnět (Rankin a kol., 2009). Na habituaci je pohlíženo jako na jednoduchou formu neasociativního učení (Manning a Dawkins, 1998).

Senzitivizační je vnímána jako opak habituace, kdy dochází k postupnému zvyšování odezvy na podnět (Goodwin, 2002).

Tradiční horsemani k tréninku koní využívají postupnou habituaci na novou výstroj a zkušenosti. Habituační je kombinována s technikami operantního podmiňování, které se opírají o negativní posilování, kdy se kůň učí předvést požadované chování vyhýbáním se tlaku nebo jinému averznímu stimulu (Goodwin a kol., 2009).

3.2.3.2 Klasické podmiňování

Tento typ učení je pozorován například v souvislosti s krmením koní. Zvuk plnicích se nádob krmivem podmiňuje u koní chůzi kolem krmného žlabu nebo také kopání do boxových dveří, či hrabání přední končetinou, protože očekávají čas krmení (Goodwin, 2002).

3.2.3.3 Operantní podmiňování

Tato forma asociativního učení je pozorována, když u koně vzrůstá předvádění specifické behaviorální odpovědi na podnět následkem působení pozitivního nebo negativního posilování. Pozitivní nebo negativní posilování zajišťuje opakování požadovaného specifického chování v budoucnosti. (Goodwin, 2002).

Trénink koní je tradičně postavený na negativním posilování, které vyvolává behaviorální odpovědi. Využívá také pozitivního posilování pro požadované odpovědi a trestu za nevyžádané odpovědi (McLean, 2005).

Přestože ve výzkumu ke zjištění znalostí teorie učení mezi 206 akreditovanými trenéry koní v Austrálii většina respondentů označila za preferované pozitivní posilování, téměř všichni respondenti označují za neúčinnější posilování negativní. V praxi stále převládá při výcviku koní právě negativní posilování (Warren a McGreevy, 2008b).

Trest můžeme rozdělit na dvě kategorie (pozitivní, negativní) dle toho, zda je trestající situace vyvolána přidáním nebo odebráním podnětu (McGreevy, 2007). Příkladem pozitivního trestu je udeření rány dlaní nebo bičem, kopání do koně. Příkladem negativního trestu je odebrání něčeho, co je pro koně atraktivní (potrava). Trestu je obvykle využíváno v situacích, kdy kůň kouše nebo kope po člověku. Trest ovšem často nezabrání opakování kopání nebo kousání, protože neodstraňuje příčinu tohoto chování. Řešení situace trestem je velmi zjednodušené a navíc může vyprovokovat problémové chování u koní. Z tohoto důvodu je také vhodné přistoupit k trestu jen tehdy, pokud všechny jiné možnosti byly vyčerpány. Navíc je vhodné užívat primární trest (použití biče) ve spojení se sekundárním trestem (slovo „Ne“) tak, aby později mohl být primární trest odbourán (Mc Greevy a McLean, 2009).

3.2.3.4 Sociální učení

Tento typ učení nastává, když jedno zvíře sleduje chování druhého zvířete. U sociálních druhů, kde mládě zůstává v blízkosti matky po delší dobu, je možné, že velká část z toho, co se naučí například o hledání a výběru potravy nebo o sociálním chování, vychází z pozorování druhých. Přesto existuje málo vědeckých poznatků, že koně se učí touto cestou (Goodwin, 2002).

3.3 Výcvik koně, výcvikové metody

Dobry jezdec slyši sveho koně mluvit, výborný jezdec slyši i koňský šepot, špatný jezdec však neslyši koně ani křičet.

-Anonym

Odborně lze trénink zvířat definovat jako proces úmyslného pozměňování četnosti výskytu a intenzity specifických behaviorálních reakcí. Existují rozdílné přístupy ve výcviku, obecně lze požadovanou odpověď formovat tím, že konkrétní chování je pozitivně nebo negativně posilováno do konkrétní podoby a nežádoucí reakce jsou potlačovány negativním posilováním a/nebo využitím trestu. Hlavním cílem výcviku je získání bezpečně ovladatelného zvířete, které lze využít k daným účelům (Goodwin a kol., 2009).

Od období domestikace existovaly dva přístupy ve vztahu člověk – kůň. Jeden přístup byl podobný tomu, který se využíval také během domestikace psa (lidé se pokoušejí zajistit sobě dominantní postavení vůči psu a koni). Zdá se, že tento přístup vypěstoval v některých trenérech touhu vidět u koně signály podřízenosti a některé jezdecké disciplíny hodnotí vztah člověk – kůň podle množství submise, kterou zvíře vyjadřuje vůči jezdcovi. Druhý, vstřícný přístup je na bázi pochopení chování koní (Goodwin, 2002).

McGreevy a Mclean (2010) vysvětlují, že trénink koní je zásadně odlišný od tréninkových metod založených na principu odměn, které se využívají při trénování mořských savců, exotických šelem a většiny domácích zvířat, protože je z velké části založen na negativním posilování. Během počátečního tréninku se kůň naučí, že správná odpověď na podnět vede k odstranění tlaku (udidla), když zastaví nebo zpomalí. Tlak holení nebo ostruh jezce pomine, vykročí-li zvíře vpřed.

Kůň zbytečně neplýtvá energií, a proto vyhledává klid a odpočinek. Kůň tedy odměníme oddechem (Hollý a Hornáček, 2005).

Trénink koní je závislý na načasování, důslednosti. Chybějící důslednost a špatné načasování (odpovědí na chování koně) se brzy projeví jako narušení učení zvířete. Dobrá tréninková

technika, která reflektuje výše zmíněné kvality, nepožaduje od trenéra vyvinutí velké síly nebo používání pomůcek uplatňující násilí (McGreevy a McLean, 2009).

Položek na seznamu tréninkových technik a pomůcek, které jsou podezírány z ohrožování welfare koní, přibývá. Bohužel vědecké literatury, která se zabývá vlivem stresu a nepohody zvířete na jeho výkonnost nebo schopnost učení, je stále nedostatek (Fowler a kol., 2012).

3.3.1 Natural Horsemanship²

Při tréninku koní často přetrvává názor, že nadřazenost člověka nad koněm, který jej musí respektovat a být v submisivní pozici, je klíčem k úspěchu (Goodwin a kol., 2009).

Horsemanship představuje systém a metodu tréninku, která je založena na komunikaci a na způsobu vzájemného porozumění. Vychází z pozorování koně v jeho přirozeném prostředí. Podstatou tréninku je skutečnost, že člověk vstupuje do světa koní a chová se jako součást stáda. Veškerá práce s koněm je založena na vzájemném respektu. Celý trénink se odehrává na bázi spolupráce, kdy kůň není k požadovanému cviku nebo výkonu nucen. Kůň má vždy možnost výběru, podmínky jsou však upravovány tak, aby správná volba byla pro koně lehce dostupná a ta špatná se stala pro zvíře obtížnou (Bořánek, 2008).

Techniky Natural Horsemanship jsou podobné těm, které kdysi používali tzv. zaříkávači koní s tím rozdílem, že současní uznávají trenéři koní využívající Natural Horsemanship jsou mnohem víc otevření a sdílní. Tito trenéři jsou dobří pozorovatelé chování koní a během tréninku jsou schopni reagovat na nepatrné signály, které koně vysílají (Goodwin a kol., 2009).

² Je třeba vysvětlit, že souhrnný název metod a filosofie Horsemanship nebo také Natural Horsemanship je označení nepřiměřené a nepřesné. Znamená to něco jako přirozené partnerství či přirozené jezdeckví. Pojmy jako přirozené jezdeckví nebo přirozené partnerství v sobě neprávem obsahují tvrzení, že ostatní lidé pracují s koňmi nerozumně nebo bez spolupráce. Stejně jako může být zavádějící i srovnání ve slovech tradiční trénink versus přirozený trénink. Tradiční evropské jezdecké umění se vyvíjelo staletí a lze v něm najít mnoho dobrého pro jezce i koně (Bořánek, 2008).

Koně, kteří jsou trénováni metodou Natural Horsemanship, jsou klidnější a potřebují méně času k předvedení úkolu ve srovnání s koňmi, kteří jsou trénováni tradičními výcvikovými metodami (Fureix a kol., 2009; Visser a kol., 2009).

Také Polito a kolektiv (2007) došli k závěru, že koně, kteří byli trénováni metodami Natural Horsemanship, měli více pozitivních interakcí s lidmi (ve srovnání s koňmi, kteří byli trénováni pomocí konvenčních metod) a to bylo převedeno také do oblasti nižší reaktivity a vyšší ochoty ke spolupráci s člověkem při přípravě na veřejné aukce mladých koní.

Visser a kolektiv (2009) uvádějí, že využití tréninkových metod na bázi Natural Horsemanship snižují stresové zatížení koní a to může být přínosem pro welfare koní.

Ze studie Fowlera a kolektivu (2012) vyplývá, že tréninkové techniky Montyho Robertse (metoda Horsemanship) a konvenční tréninkové techniky využívané ve Spojeném království pro počáteční trénink mladých koní jsou obě dvě úspěšné, ale tréninková metoda dle Robertse se jeví jako efektivnější. Koně trénováni dle technik Robertse vykazovali nižší maximální tepovou frekvenci během prvního sedlání a uzdění a také dosahovali vyššího skóre při následných testech jezdecké ovladatelnosti (v porovnání s koňmi, kteří byli připravováni dle konvenčních výcvikových metod).

Teorie učení a etologie koní mohou objasnit, jak funguje Natural Horsemanship (Goodwin a kol., 2009).

3.3.2 Přehled běžných přístupů ve výcviku koní

DeAraugo a kolektiv (2014) pozorují možnost rozdělit oblast výcviku koní na čtyři nejběžnější tréninkové přístupy dle určitých společných znaků.

3.3.2.1 Výcvik na bázi přirozené komunikace (Conspecific Training)

Prvním modelem je výcvik na bázi přirozené komunikace. Zastánci tohoto modelu vidí koně jako jedince s tendencí zařadit člověka do hierarchie stáda. Toto přesvědčení souvisí také s vzájemnou komunikací mezi koněm a člověkem a pojmem vůdcovství (Warren-Smith a McGreevy, 2008a).

Mezi představitele a zastánce toho typu modelu patří například John Solomon Rarey, Tom Dorrance, Ray Hunt, Buck Brannaman, Pat Parelli, Leslie Desmond, Monty Roberts, Václav Bořánek.

3.3.2.2 Výcvik na bázi teorie učení (Behavioral Training)

Výcvikový model na bázi teorie učení uznává dobře vyvinutou paměť u koní, ale nepřipisuje jim vyšší mentální schopnosti, a proto se předpokládá, že kůň nemusí nutně „důvěřovat“ jezdcí nebo ošetřovateli, jednoduše reaguje na trénované signály, odpovědi jsou formovány stupněm vzrušení, emočním stavem a výší náklonnosti k člověku. Tento výcvikový model zastává názor, že koně se učí pomocí správného načasování a použití pozitivního nebo negativního posilování (McGreevy a McLean, 2010).

3.3.2.3 Tradiční výcvik (Conventional Training)

Model tradičního výcviku je velmi rozmanitý a zahrnuje v sobě tréninkové metody od období starověku (principy známé také jako tzv. klasický výcvik) po moderní výcvikové přístupy,

které se liší národ od národu. Některé přístupy tohoto výcvikového modelu mohou na koně pohlížet jako na „zlomyslné“ zvíře a popisovat stereotypní chování jako záporné vlastnosti zvířete. Konfliktní chování je z tohoto pohledu bráno spíše za vzdorovitost než za pochybení člověka při výcviku (McGreevy a kol., 2009).

3.3.2.4 Výcvik kombinující více metod (Eclectic Training)

Výcvik kombinující více metod v sobě zahrnuje prvky z minimálně dvou výše uvedených tréninkových modelů. Trenéři, kteří využívají tohoto modelu, používají ve výcviku koní například principy z tradičního výcviku a principy výcviku na bázi přirozené komunikace (DeAraugo a kolektiv, 2014).

3.4 Výchova a výcvik koně pro hiporehabilitaci

3.4.1 Léčebné využití koně od minulosti po současnost

První písemně zachované lékařské doporučení k jízdě na koni, které má sloužit jako jistá forma gymnastického cvičení, pochází od Galena z 2. století n. l. (Hollý a Hornáček, 2005).

Dle Hollého a Hornáčka (2005) se pozitivní působení jízdy na koni ojediněle prokázalo i ve středověku, nicméně o skutečném rozvoji hiporehabilitace můžeme mluvit od 60. - 70. let minulého století, a to v německy a anglicky mluvících zemích.

Hermannová a kol. (2014) datuje první moderní popis léčebného využití koně v novověku k sedmáctému století a vznik moderní hiporehabilitace připisuje k roku 1952, kdy těžce zdravotně postižená dánská drezurní jezdkyň Lis Hartelová získala stříbrnou medaili na Letních olympijských hrách v Helsinkách a další stříbrnou medaili na Letních olympijských hrách ve Stockholmu v roce 1956. Lis Hartelová spolu s fyzioterapeutkou Ullou Hapothovou později založily první hiporehabilitační centrum na světě.

První mezinárodní konference o hipoterapii se konala v roce 1972 v Paříži. V roce 1985 byla v Miláně založena organizace Riding for the Disabled International (RDI), která byla v roce 1988 přejmenována na The Federation of Riding for the Disabled International (FRDI). (Hermannová a kol., 2014) V současné době (rok 2016) najdeme tuto organizaci pod zkratkovým názvem HETI (Federation of Horses in Education and Therapy International, AISBL).

3.4.2 Terminologie užívaná v hiporehabilitaci

Hiporehabilitace je zastřešující a nadřazený název pro všechny aktivity a terapie v oblastech, kde se setkává kůň a člověk se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním nebo se specifickými potřebami (Česká hiporehabilitační společnost, 2015).

Hermannová a kol. (2014) definují hiporehabilitaci jako interaktivní, komplexní, facilitační inhibiční metodu, využívající vzájemného působení dvou různých biologických druhů, člověka a koně, v léčebném rehabilitačním procesu, především v oblasti fyzioterapie, ergoterapie, psychoterapie, logopedie, sociální rehabilitace.

Přestože došlo k dohodě o vytvoření oficiálního slovníku České hiporehabilitační společnosti, který má za úkol sjednotit terminologii užívanou v hiporehabilitaci, užívaná označení pro jednotlivé oblasti léčebného působení koní nejsou u všech autorů shodná. Slovník se stále přizpůsobuje potřebám a době. Hollý a Hornáček (2005) vidí tuto skutečnost jako problém nejednotného chápání jednoho pojmu, které pronásleduje každého, kdo sleduje písemnictví v této oblasti.

Jednotlivé obory hiporehabilitace dělíme na: hipoterapii, aktivity s využitím koní, psychoterapii pomocí koní a parajezdecký sport (Česká hiporehabilitační společnost, 2015).

3.4.2.1 Hipoterapie

Hipoterapie ve fyzioterapii využívá speciálně vycvičeného koně (coterapeuta). Jde o individuální interaktivní biomechanický proces mezi klientem a koněm, při němž dochází k přenosu mechanického pohybu hřbetu koně v kroku na klienta. Tento biomechanický pohyb je charakterizován pravidelným rytmem a součtem složitého trojrozměrného pohybu v rovině vertikální, sagitální, horizontální a rotačních pohybů těchto rovin vůči sobě. Výsledkem je multisenzorická aferentní stimulace reparačních procesů, která přímo ovlivňuje hrubou motoriku a motorické chování pacienta přes všechny úrovně centrální nervové soustavy (Hermannová a kol., 2014).

3.4.2.2 Aktivity s využitím koní

Dle definice České hiporehabilitační společnosti (2015) se v případě aktivit s využitím koní jedná o obor hiporehabilitace, metodu speciální pedagogiky, sociální pedagogiky a práce, využívající prostředí určeného pro chov koní a práci s nimi, kontaktu s koněm a interakce

s ním jako prostředku k motivaci, aktivizaci, výchově a vzdělávání lidí se zdravotním nebo sociálním znevýhodněním nebo se specifickými potřebami.

3.4.2.3 Psychoterapie pomocí koní

Tento způsob terapeutického působení bývá užíván u klientů s psychickými problémy. Podstata působení spočívá ve vytváření interakce klient – kůň – terapeut či vzájemné interakce mezi klienty. V terapeutické práci se při ježdění klientů využívá kontaktu s koněm ze země nebo ze sedla. Způsobů ježdění na koni je v rámci terapie několik: využíváme koně vedeného vodičem, koně vedeného na lonži terapeutem nebo i samostatného ježdění klientů v prostorách jízdárny. Klient na koni může provádět různá cvičení nebo jen sedět a vnímat pohyby a kontakt s koněm. Cílem terapie je důraz na podporu sebedůvěry klienta např. tréninkem odvahy, samostatnosti, obratnosti nebo naopak usměrňování přehnaného a nerealistického sebevědomí, tlumení agresivity a výchova k zodpovědnosti. V případě, že se psychoterapie pomocí koní provádí skupinově, je důležitým aspektem i rozvíjení schopností spolupráce s ostatními klienty (Rynešová, 2011).

3.4.2.4 Parajezdectví

Na rozdíl od ostatních oborů hiporehabilitace je sportovní ježdění pro handicapované založeno na aktivním ovládnutí koně pacientem. Pacient se s ohledem na svůj handicap a za použití speciálních pomůcek i obměněné techniky jízdy učí jezdit na koni a eventuálně se zúčastňuje sportovních soutěží. Mnohdy je jízda na koni- vzhledem k tomu, že pacient má motorický handicap jako např. paraplegii, jedním z mála možných sportů, jichž se vůbec může zúčastnit (Kulichová a kol., 1995).

3.4.3 Hiporehabilitace v ČR (a bývalém Československu)

S prvními snahami o provádění hipoterapie v bývalém Československu se setkáváme v roce 1979 v rehabilitačním ústavu Chuchelná, kde Lewitová, Mrůzek, Bártková a Pavlíčková začali využívat huculy při léčbě dětí s dětskou mozkovou obrnou. Od 80. let 20. století se tato metoda začala postupně odborně vykonávat i v Karviné-Darkově (Mikula, Štunc), v Luži-Košumbergu (Frantalová, Bejblíková), ve Zbůchu (Zahrádka, Štainigl, Klik, Marková, Knezová, Mašková), v Hronovicích (Hollý), v Janských Lázních (Casková, Dvořáková), v Praze-Bohnicích (Hermannová, Bašný), v Praze-Zmrzlíku (Kulichová, Zelenková), v Nové

Bani (Wagnerová, Cellár), v Krompachoch (Hanušovská), v Bratislavě (Kuric, Hučko, Čabajová, Ondrušová, Páleníková, Hornáček) a na mnohých dalších místech. Rozvoji hipoterapie dále pomohla i odborná podpora osobností v oblasti rehabilitace, jako je Véle, Lewit a Kolář v Čechách a Palát, Gúth a Čelko na Slovensku. Vědomé užívání kladného působení jízdy na koni na lidský organismus má však na našich územích podstatně delší tradici (Hollý a Hornáček, 2005).

3.4.3.1 Česká hiporehabilitační společnost

Hermannová a kol. (2014) uvádějí, že Česká hiporehabilitační společnost byla založena v roce 1991 a měla své sídlo v Praze-Bohnicích. Po reorganizaci v roce 2009 je sídlo společnosti v Brně. Tato organizace spolupracuje se zahraničními odbornými společnostmi, organizuje výuku a vzdělávání pracovníků v oboru hiporehabilitace a udržuje kontakty s dalšími odbornými organizacemi.

3.4.3.2 Specializační zkouška pro koně a pony zařazené do hiporehabilitace

Smyslem Specializační zkoušky pro koně a pony zařazené do hiporehabilitace je prověřit, zda vlastnosti a získané dovednosti koně a/nebo ponyho vyhovují potřebám hiporehabilitace a potvrdit vhodnost koně pro jeho využití v hiporehabilitaci (Česká hiporehabilitační společnost, 2014).

V rámci této zkoušky pro zařazení koně nebo ponyho k využití v hiporehabilitaci se posuzuje mechanika pohybu koně a pony (dále jen koně) v kroku a klusu. Dále se hodnotí reakce koně při práci ve stáji (nasazení ohlávky a uvázání koně, čištění koně, ustoupení koně na povel, reakce při postrojování a při pádu části postroje na zem). Kůň musí prokázat schopnost přistoupit k rampě z levé i pravé strany a klidně u ní stát během „nasedání/nakládání“ klienta hipoterapie (při zkoušce klienta představuje figurant). Testované zvíře dále musí reagovat na povely vodiče (změny směru a tempa). Naopak kůň musí prokázat dostatečný návyk na nenadálé situace a pohyby, reakce klienta (nekoordinované pohyby klienta na hřbetě koně, nenadálé ostré zvuky, štěkot psa, příjezd invalidního vozíku, pohyb člověka o berlích okolo koně).

Po úspěšném složení specializační zkoušky získá kůň licenci pro zařazení do hipoterapie/licenci pro zařazení do aktivit s využitím koní (AVK)/licenci pro zařazení do psychoterapie pomocí koně (PKK)/licenci pro zařazení do kontaktní terapie – bez jezdce.

Přesné podmínky specializační zkoušky jsou dostupné z dokumentu „Specializační zkouška pro koně a pony zařazené do hiporehabilitace – metodika“, který byl vydán Českou hiporehabilitační společností v roce 2014.

3.4.4 Kritéria výběru terapeutického koně

Hiporehabilitace není jezdeckví. Kůň je zde postaven do role prostředníka mezi terapeutem a pacientem. Kůň je v tomto případě brán také jako lék a musí být proto specificky vnímán, vybírán, trénován a využíván. Rozhodující při výběru koně není jeho nadání pro sport, ale vhodnost pro pacienty a jejich zdravotní problémy (Hermannová a kol., 2014).

Pryč jsou doby, kdy byli do hiporehabilitace zařazováni koně vyřazení z jiných aktivit z různých zdravotních důvodů (kulhání, bolavý hřbet). Důležitá je korektní mechanika pohybu (Hiporehabilitační kůň, 2015).

Obecně vybíráme koně, u kterých nebyly narušeny přirozené pohybové schopnosti a socializace nepřirozeným odchovem, špatným zacházením (nedůslednost nebo krutost při výchově, která přejde v nedůvěru a agresi vůči člověku) a nevhodným výcvikem (poškozený pohybový systém a navozená labilita koně v důsledku uspěchaného výcviku). Než bude kůň vybrán, musí být rozhodnuto, pro koho bude určen, zda pro děti, nebo dospělé osoby, a jak bude metodicky využíván (Hermannová a kol., 2014).

3.4.4.1 Plemenné příslušenství

Neexistuje určité plemeno koní jako jediné vhodné pro terapeutické využívání. Jsou využíváni koně všech plemen a velikostí. Důležité je najít konkrétním jedincům správné terapeutické uplatnění (Hermannová a kol., 2014).

Ze zkušeností ze Specializačních zkoušek pro koně a pony zařazené do hiporehabilitace jsou nejpočetněji jako terapeutičtí koně zastoupeni kříženci, dále pak v menším počtu zástupci

plemen český teplokrevník, slovenský teplokrevník, anglický plnokrevník, starokladrubský kůň, hucul, hafling, merénský kůň, českomoravský belgik, slezský norik, shetlandský pony, velšský pony, český sportovní pony, minihorse atd. (Hiporehabilitační kůň, 2015).

3.4.4.2 Pohlaví, věk

Dle Řádu na ochranu zvířat při veřejném vystoupení koní (dále jen Řádu) – při hiporehabilitačních činnostech organizovaných Českou hiporehabilitační společností, smí pracovat v hiporehabilitaci pouze klisny a valaši, hřebci se využívat nesmí. Dle Řádu smí v hiporehabilitaci pracovat pouze kůň starší 5 let. Tento požadavek souvisí s psychickou vyzrálostí zvířete (Hiporehabilitační kůň, 2015).

3.4.4.3 Charakter, temperament

Temperament je charakteristika, kterou je velmi těžké objektivně zhodnotit. Terapeutický kůň by měl být klidný, odolný a vyrovnaný, bez zvýšených reakcí na nové a neobvyklé podněty (Anderson a kol., 1999).

Vhodné typy temperamentu pro hiporehabilitaci jsou neourotypy sangvinik a flegmatik, ale do terapie a aktivit se zapojují koně s různým typem temperamentu dle potřeb klienta. Základním požadavkem je však výborný charakter koně ve vztahu k člověku (Hiporehabilitační kůň, 2015).

Anderson a kol. (1999) uvádí, že existuje málo výzkumů, které by se zabývaly možnostmi, jak objektivně měřit reakce na podněty a temperament koně a jak tyto charakteristiky využít k výběru koní pro léčebné využití.

3.4.5 Výchova a výcvik s přihlédnutím na specifické požadavky koně využívaného v hiporehabilitaci

Hollý a Hornáček (2005) zdůrazňují, že na přípravu koně neexistuje šablona, každý hipolog musí respektovat individualitu svého koně. Přesto existují určité zásady, které musí budoucí trenér hiporehabilitačních koní znát.

Bylo by ideální dosáhnout u terapeutického koně (zvláště u koně pro účely hipoterapie) školního stupně příježděnosti, ovšem postačí dosáhnout druhý stupeň kampanní rovnováhy.

Kampanní rovnováha je důležitá k odstranění přirozené křivosti koně (Hollý a Hornáček, 2005).

Při přípravě koně pro hiporehabilitaci je důležité věnovat se nácviku dovedností a vlastností, které jsou pro oblast léčebného využití koní stěžejní. Dle Hermannové a kol. (2014) se jedná především o nácvik přistupování a klidného stání u rampy, práce na dobré voditelnosti koně, příprava k pravidelnosti kroku, nácvik „soumarské schopnosti“, učení samostatnosti. Neméně důležitá je adaptace koně na nenadálé zvuky, cizí předměty a samotné pacienty.

Autoři Hollý a Hornáček (2005) uvádějí pojem „Speciální výcvik“, který znamená výcvik v nevyhnutelných návycích a zručnostech, které kůň potřebuje k tomu, aby byl upotřebitelný v hiporehabilitaci. Speciální výcvik probíhá souběžně se základním výcvikem koně a klade si za cíl vybudovat u koně pevné a pružné dorzální svalstvo. Dále je snahou získat výchovou a výcvikem trpělivého koně, který vydrží stát i velmi dlouho u rampy, zatímco se na jeho hřbet nakládá postižený jedinec. Kůň musí být habituován na dotyky po celém těle, házení míčem, mávání vlajkami, pískání a jiné nenadálé zvuky. Ve speciální části výcviku se také pracuje na nelekavosti při změnách rovnováhy v sedle, kůň by měl zastavit, když pacient ztrácí rovnováhu a padá. Základním požadavkem na koně je poslušnost při vodění, ochota měnit tempo dle situace, dobrá ovladatelnost na jedné nebo dvou lonžích.

Při výcviku hiporehabilitačního koně se dobře uplatňuje přirozená komunikace, která je u koní využívání nejen jako součást výcviku, ale také jako jedna z psychoterapeutických technik při práci s klienty. Výcvik koní přirozenou komunikací postupuje důsledně, ale nenásilnou cestou. Hojně využívaný je například výcvikový systém tzv. sedmi her Pata Parelliho (Hollý a Hornáček, 2005; Hermannová a kol., 2014).

4 Závěr

Z množství výcvikových technik a přístupů lze jen těžko vybrat to jediné, univerzální, nejlepší řešení, kterým by se měli řídit trenéři, jezdci, chovatelé a další lidé, kteří se koňmi zabývají. Určitě také nelze tvrdit, že tradiční, konvenční tréninkové metody jsou již zastaralé a je třeba je kompletně nahradit novými, moderními přístupy, stejně jako nelze odmítat skutečnost, že existují i alternativní výcvikové metody na bázi přirozené komunikace mezi koněm a člověkem (Horsemanship).

Každý, kdo chce s koněm pracovat, cvičit ho a využívat, by měl nejprve pochopit důležité souvislosti. Výcvik, který bude ke koni korektní, by měl brát v potaz původ rodu *Equus*, anatomické a fyziologické dispozice zvířete, přirozené chování ve volnosti, způsoby učení a další etologické faktory. S ohledem na životní pohodu koní je třeba hledat alternativní možnosti k násilným tréninkovým postupům, pomůckám, které zvířeti způsobují bolest, nadměrnou stresovou zátěž a jiná utrpení.

Chyby ve výcviku mnohdy vyplývají z přeceňování mentálních schopností koní, špatné aplikace teorie učení do praxe, reakcí na konfliktní chování ze strany koně násilím cvičitele, jezdce (podpora strachové a útekové reakce koně).

Při výcviku a výběru hiporehabilitačních koní je třeba brát v potaz, že se nejedná o koně ke sportovním ani jiným účelům. Proto je třeba upravit i jejich celkovou přípravu pro následné bezpečné a efektivní využívání k léčebným účelům.

Za přínos k problematice výcviku koní považuji aplikaci teorie učení na tréninkové metody, rozvoj studií zabývající se porovnáváním nejrůznějších výcvikových metod po stránce kvalitativní i kvantitativní a dále založení Mezinárodní společnosti pro Equitation Science, která vnáší povědomí o problematice (nejen) etického jezdeckví a výcviku koní až k laické veřejnosti.

Přínosem k problematice by jistě bylo rozšíření vědeckých studií, které by prozkoumaly doposud nedostatečně vědecky podložené oblasti etologie koní, a aplikace získaných poznatků do praxe.

Přehled literatury

Anderson, M. K., Friend, T. H., Evans, J. W., & Bushong, D. M. 1999. Behavioral assessment of horses in therapeutic riding programs. *Applied Animal Behaviour Science*. 63(1). 11-24.

Bořánek, V. 2008. *Horsemanship – Přirozené jezdeckví*. Nakladatelství HARMONY. Jindřichův Hradec. 91 s. ISBN: 80-903484-1-7.

Brown, D. and Anthony, D. 1998. Bit wear, horseback riding and the Botai site in Kazakstan. *Journal of Archaeological Science*. 25(4). 331-347.

Cooper, J. J. and Albentosa, M. J. 2005. Behavioural adaptation in the domestic horse: potential role of apparently abnormal responses including stereotypic behaviour. *Livestock production science*. 92(2). 177-182.

Česká hiporehabilitační společnost. 2014. Specializační zkouška pro koně a pony zařazené do hiporehabilitace – metodika. 27 s. Dostupné také z <<http://www.kone-hiporehabilitace.com>>.

Česká hiporehabilitační společnost. 2015. Metodika vedení koní v hiporehabilitaci. Brno. 11 s. Dostupné také z <<http://www.hiporehabilitace-cr.com>>.

DeAraugo, J., McLean, A., McLaren, S., Caspar, G., McLean, M., & McGreevy, P. 2014. Training methodologies differ with the attachment of humans to horses. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research*. 9(5). 235-241.

Duruttya, M. 2005. *Velká etologie koní*. HIPO-DUR. Košice – Praha. 583 s. ISBN: 80-239-5088-6.

Dušek, J. a kol. 1999. *Chov koní*. Nakladatelství Brázda, s. r. o. Praha. 398 s. ISBN: 978-80-209-0388-4.

Fowler, V., Kennedy, M., & Marlin, D. 2012. A comparison of the Monty Roberts technique with a conventional UK technique for initial training of riding horses. *Anthrozoös* 25(3). 301-321.

- Fureix, C., Pagès, M., Bon, R., Lassalle, J. M., Kuntz, P., & Gonzalez, G. 2009. A preliminary study of the effects of handling type on horses' emotional reactivity and the human–horse relationship. *Behavioural processes*. 82(2). 202-210.
- Goodwin, D. 1999. The importance of ethology in understanding the behaviour of the horse. *Equine Veterinary Journal*. 28. 15-19.
- Goodwin, D. 2002. Horse behaviour: Evolution, domestication and feralisation. In: Waran, N. *Welfare of Horses*. Kluwer Academic Publishers. 1-18. ISBN: 9781402061424.
- Goodwin, D., McGreevy, P., Waran, N., & McLean, A. 2009. How equitation science can elucidate and refine horsemanship techniques. *The Veterinary Journal*. 181(1). 5-11.
- Hermannová, H., Münichová, D., Nerandžič, Z., a kol. 2014. *Základy hipoterapie*. Profí Press s. r. o. Praha. 153 s. ISBN: 978-80-86726-57-1.
- Hollý, K., Hornáček, K. 2005. *Hipoterapie – Léčba pomocí koně*. Montanex. Ostrava. 293 s. ISBN: 80-7225-190-2.
- Jensen, P. 2002. *Ethology of Domestic Animals : An Introductory Text*. CABI Publishing. 227 s. ISBN: 9780851996028.
- Jones, B. and McGreevy, P. D. 2010. Ethical equitation: applying a cost-benefit approach. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research*. 5(4). 196-202.
- Keeling, L. J a Gonyou, H. 2001. *Social Behaviour in Farm Animals*. CABI Publishing. 424 s. ISBN: 9780851993973.
- Kolektiv autorů. 1995. *Koně: velká kniha o chovu a výcviku koní*. Agentura CESTY, nakladatelství a vydavatelství. Praha. 207 s. ISBN: 80-7181-014-2.
- Kulichová, J., et al. 1995. *Hiporehabilitace*. Nadace OF. Praha. 100 s.

Leblanc, M. - A. a Weiss, G. Mind of the Horse : An Introduction to Equine Cognition. Harvard University Press. 471 s. ISBN: 9780674724969.

Manning, A., and Dawkins, M. S. 1998. An introduction to animal behaviour. Cambridge University Press. 260s. ISBN: 9780521165143.

Marinier, S. L., Alexander, A. J., Waring, G. H. 1988. Flehmen behaviour in the domestic horse: discrimination of conspecific odours. Applied Animal Behaviour Science. 19(3). 227-237.

McGreevy, P. D. 2007. The advent of equitation science. The Veterinary Journal. 174(3). 492-500.

McGreevy, P. 2012. Equine Behaviour – A Guide for Veterinarians and Equine Scientists. Elsevier Health Sciences. 378 s. ISBN: 9780702043376.

McGreevy, P. D. and McLean, A. N. 2007. Roles of learning theory and ethology in equitation. Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research. 2(4). 108-118.

McGreevy, P. D., & McLean, A. N. 2009. Punishment in horse-training and the concept of ethical equitation. Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research. 4(5). 193-197.

McGreevy, P. and McLean, A. 2010. Equitation Science. BLACKWELL PUBLISHERS. Chicester. 328 s. ISBN: 1405189053.

McGreevy, P. and Boakes, R. 2011. Carrots and sticks: principles of animal training. Darlington Press. 317 s. ISBN: 978-1921364150.

McGreevy, P. D., Oddie, C., Burton, F. L., & McLean, A. N. 2009. The horse–human dyad: Can we align horse training and handling activities with the equid social ethogram?. *The Veterinary Journal*. 181(1). 12-18.

McLean, A. N. 2005. The positive aspects of correct negative reinforcement. *Anthrozoös*. 18(3). 245-254.

Mills, D. S. 1998. Applying learning theory to the management of the horse: the difference between getting it right and getting it wrong. *Equine Veterinary Journal*. 30(S27). 44-48.

Murphy, J. and Arkins, S. 2007. Equine learning behaviour. *Behavioural Processes*. 76(1). 1-13.

Olsen, S. L. 2006. Early horse domestication on the Eurasian steppe. In: Zeder, M. A. *Documenting domestication: New genetic and archaeological paradigms*. University of California Press. 245-269. ISBN: 9780520246386.

Polito, R., Minero, M., Canali, E., & Verga, M. 2007. A pilot study on yearlings' reactions to handling in relation to the training method. *Anthrozoös*. 20(3). F 295-303.

Randle, H. 2013. Equitation Science: Principles and Practice–Science at work. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research*. 8(2). 59-61.

Rankin, C. H., Abrams, T., Barry, R. J., Bhatnagar, S., Clayton, D. F., Colombo, J., ... and McSweeney, F. K. 2009. Habituation revisited: an updated and revised description of the behavioral characteristics of habituation. *Neurobiology of learning and memory*. 92(2). 135-138.

Rynešová, P. 2011. *Když kůň léčí duši, aneb metodika hiporehabilitace zaměřená na klienty s duševním onemocněním*. Direkte. Pardubice. 118 s.

Sarrafchi, A. and Blokhuis, H. J. 2013. Equine stereotypic behaviors: causation, occurrence, and prevention. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research*. 8(5). 386-394.

Visser, E. K., VanDierendonck, M., Ellis, A. D., Rijksen, C., & Van Reenen, C. G. 2009. A comparison of sympathetic and conventional training methods on responses to initial horse training. *The Veterinary Journal*. 181(1). 48-52.

Waran, N., McGreevy, P., & Casey, R. A. 2007. Training methods and horse welfare. In: Waran, N. *Welfare of Horses*. Kluwer Academic Publishers. 151-180. ISBN: 9781402061424.

Warren-Smith, A. K., & McGreevy, P. D. 2008a. Preliminary investigations into the ethological relevance of round-pen (round-yard) training of horses. *Journal of Applied Animal Welfare Science*. 11(3). 285-298.

Warren-Smith, A. K., & McGreevy, P. D. 2008b. Equestrian coaches' understanding and application of learning theory in horse training. *Anthrozoös*. 21(2). 153-162.

Webster, J. 2009. *Životní pohoda zvířat: kulhání k ráji*. PRÁH. Praha. 278 s. ISBN: 978-80-7252-264-4.

Whitten, W. K. 1985. Vomeronasal organ and the accessory olfactory system. *Applied Animal Behaviour Science*. 14. 105– 109.

Internetové zdroje:

Hiporehabilitační kůň. Výběr vhodného koně pro hiporehabilitaci. [online]. © 2015 [cit. 2016-02-21]. Dostupné z < <http://kone-hiporehabilitace.com/hiporehabilitacni-kun/>>.

McLean, A. Mentality Principle. [online]. AUSTRALIAN EQUINE BEHAVIOUR CENTRE. 5. 6. 2007 [cit. 2016-04-10]. Dostupné z < <http://www.aebc.com.au/articles/23/>>.